

# ŠIUOLAIKINIS MUZIEJUS IR JO BENDRUOMENĖS\*

Daiva Citvarienė

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas

d.citvariene@mf.vdu.lt

Straipsnyje aptariami radikalūs pastarųjų dešimtmečių muziejų sektoriaus pokyčiai, nulėmę muziejaus vaidmenį ir jo santykį su visuomene. Aptariant naujosios muzeologijos judėjimo idėjas bei pastarųjų dešimtmečių Vakarų socialinės politikos gaires, analizuojamos šių transformacijų priežastys ir pristatomos naujausios šiuolaikinio muziejaus koncepcijos bei Vakarų muziejų praktikoje įsitvirtinę bendradarbiavimo modeliai. Tekste pristatoma atvejo studija – paroda Kauno miesto muziejuje *Kauno žydų bendruomenės istorijos šaltiniuose*, – analizuojanti Kauno apskrities archyvo, Kauno miesto muziejaus ir Kauno žydų religinės bendruomenės bendradarbiavimo pastangas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: naujoji muzeologija, ištakų bendruomenės, interpretacinės bendruomenės, postmuziejus, kontaktinė zona, atviras muziejus.

Daugiau nei 200 metų muziejaus institucija įkūnijo vieną iš valstybės galios simbolių. Nors nuo XVIII a. pabaigos muziejaus vaidmuo ir funkcija keitėsi, jo pagrindiniai tikslai išliko panašūs – auklėti, šviesti, teikti žinias ir lavinti skonį. Vis dėlto XX a. antroje pusėje visuomenės ir muziejaus santykiai radikalčiai pasikeitė – atsisakęs pranašumo demonstravimo, muziejus ėmė tarnauti savo lankytojams<sup>1</sup>. Kita vertus, pati visuomenė

ir ypač įvairios sociokultūrinių tapatybių grupės prarado pasitikėjimą senuoju muziejumi, kaip „neutralia“, „nesuinteresuota“ ir „objektyvia“ erdve, tad ėmė steigti savo muziejus arba kurti ekspozicijas, kuriose būtų girdimas jų balsas.

Priešingai nei prieš keletą dešimtmečių, šiuolaikiniame pasaulyje muziejai vertinami ne dėl savo kolekcijų įvairovės, finansavimo dydžio ar įrangos modernumo, bet dėl reikšmės ir naudos, kurią jie teikia visuomenei. Šio straipsnio tikslas – aptarti reikšmingus pastarųjų dešimtmečių muziejų sektoriaus pokyčius, nulėmusius muziejaus vaidmenį ir jo santykį su

\* Publikacijos rengimą finansavo Lietuvos mokslo taryba, projekto Nr. MIP-094/2013.

1 Būtina pastebėti, kad ir XIX a. dauguma vietinių muziejų, įsteigtų iš „asmeninės filantropijos ir pilietinio pasididžiavimo“, buvo orientuoti į bendruomenes ir funkcionavo kaip „žmonių universitetai“. Šie vietinio muziejaus ir bendruomenės ryšiai ėmė silpnėti XX a., muziejui tapus elitine įstaiga, kurioje kuratoriai ėmė vadovautis akademiniais interesais. Žr. Peter

Davis, „Place Exploration: Museums, Identity, Community“, in: *Museums and their communities*, ed. Sheila Watson, London: Routledge, 2007, p. 64–65.

visuomene, analizuoti šių transformacijų priežastis ir pristatyti naujausias šiuolaikinio muziejaus koncepcijas bei Vakarų muziejų praktikoje įsitvirtinusius bendradarbiavimo modelius. Tekste aptariama atvejo studija – paroda Kauno miesto muziejuje *Kauno žydų bendruomenė istorijos šaltiniuose* – leis kiek giliau pažvelgti į Lietuvos atminties institucijų bandymą bendradarbiauti su miesto etnine bendruomene, kartu viliantis, kad šio tyrimo išvados pasitarnaus ateities bendradarbiavimo projektams.

Muziejaus funkcijų kvestionavimas buvo ir tebėra viena populiariausių muzeologijos temų. Ypatin gas dėmesys socialiniam muziejaus vaidmeniui pradėtas skirti *naujosios muzeologijos* (pranc. *la nouvelle muséologie*) judėjimo, gimusio XX a. 8 deš.<sup>2</sup>, šalininkų veikloje bei tekstuose, kuriuose muziejai skatinami ieškoti tarpdisciplininių prieigų, naujų raiškos ir komunikacijos formų<sup>3</sup>. Šio judėjimo atstovai akcentavo muziejaus reikšmę visuomenės raidos procesuose ir aktyviai propagavo naujuosius muziejaus modelius, kuriuose pabrėžiama bendruomeninė nuosavybė, o sprendimų galia suteikiama vietiniams žmonėms.

Naujosios muzeologijos idėjos, gimusios prancūzų kultūros įtakos šalyse, sutapo su muziejų studijų paplitimu XX a. 9 dešimtmetyje. Anglosaksiškoje literatūroje terminas *naujoji muzeologija* pasirodė kaip kritinis diskursas, apimantis socialinį ir politinį muziejų

vaidmenį<sup>4</sup>. 1989 m. grupė Didžiosios Britanijos muziejų specialistų ir kultūros studijų tyrinėtojų išleido straipsnių rinktinę *Naujoji muzeologija*, kurios sudarytojas Peteris Vergo įvadiniaame tekste rašė, kad naujosios muzeologijos judėjimas kilo iš „visuotino nepasitenkinimo „senąja“ muzeologija tiek muziejaus viduje, tiek už jo ribų, nes muziejininko profesija yra pernelyg susirūpinusi muziejaus *metodais* ir per mažai – muziejaus tikslais“<sup>5</sup>. Nepaisant termino reikšmės įvairiose šalyse skirtumų, naujoji muzeologija apibrėžiama kaip paremta bendruomenės poreikiais, kvestionuojanti tradicinį muziejaus požiūrį į vertės, reikšmės, kontrolės, interpretavimo, sprendimų galios ir autentiškumo klausimus, o *senoji muzeologija* – besikoncentruojanti į profesionalias kolekcijas ir objektų interpretavimą<sup>6</sup>.

Šiame naujųjų muzeologų kvietime atkreipti dėmesį ne į muziejaus procesus, o į santykius tarp muziejų ir bendruomenių slypėjo politinė dimensija. Muziejaus tyrinėtojų ir pačių muziejininkų skatinimas naujai įvertinti institucijos ir visuomenės grupių ryšius tapo vienu iš būdų pakeisti dominuojantį požiūrį į muziejų kaip į galios santykių lauką. „Bendruomenė“ arba „įtraukios bendruomenės“ kūrimas tapo madingos meno lauko ir muziejų sektoriaus sąvokos,

2 Teoriniame diskurse *naujosios muzeologijos* terminą pirmą kartą 1980 m. pavartojo prancūzų muziejininkas André Desvallées, įvardydamas prancūzų kultūros įtakos šalyse vykstančius pokyčius, o šio judėjimo teorinį pagrindimą bei pasaulinę sklaidą užtikrino 1985 m. Lisabonoje įkurtas Tarptautinis naujosios muzeologijos judėjimas (toliau – MINOM). Šios idėjos, propaguojamos MINOM aktyvistų, kurių dauguma buvo istorijos ar etnomuziejų specialistai, išplito Nigerijoje, Kanadoje ir Lotynų Amerikoje, kur ekomuziejų modelis buvo jungiamas su „bendruomenių muziejų“ modeliu. Žr. Jesus-Pedro Lorente, „The Development of Museum Studies in Universities: from Technical Training to Critical Museology“, in: *Museum Management and Curatorship*, Vol. 27, No. 3, 2012, p. 243.

3 „Museology (Museum Studies)“, in: *Key Concepts of Museology*, ed. André Desvallées, François Mairesse, Armand Collin, ICOM, 2010, p. 55.

4 9 deš. paplito terminas *kritinė muzeologija*, vartojamas sinonimiškai su tokiais terminais kaip „reflektyvi muzeologija“ (*reflexive museology*) arba „dalyvavimo muzeologija“ (*participative museology*). Ir naujoji muzeologija, ir kritinė muzeologija pabrėžia socialinį muziejaus aspektą, tačiau, anot Jesuso-Pedro Lorentės, pirmosios dėmesio centre – ekomuziejai, o kritinė muzeologija vystėsi postmodernioje anglosaksiškoje kultūroje, dauguma jos atstovų buvo (meno) istorikai, antropologai, sociologai, ypač domėjėsi Vakarų ir kitų (dažnai kolonizuotų) kultūrų santykiais. Žr. Jesus-Pedro Lorente, *op. cit.*, p. 243.

5 Peter Vergo, „Introduction“, in: *The New Museology*, ed. Peter Vergo, Reaktion Books Ltd, 1989, p. 3. Reikia pastebėti, kad prancūzų naujosios muzeologijos atstovai stipriai kritikavo šią rinktinę ne tik dėl, jų manymu, netikslaus naujosios muzeologijos termino vertimo į anglų kalbą, bet ir dėl to, kad jos autoriai citavo tik angliškas publikacijas, jokių nuorodų į neomuzeologų – MINOM aktyvistų – indėlių nebuvo nei įvadiniaame tekste, nei bibliografijoje. Žr. Jesus-Pedro Lorente, *op. cit.*, p. 249.

6 Sheila Watson, „Museums and their Communities“, in: *Museums and their Communities*, p. 13.

pakeitusios tokius iki šiol vartotus žodžius kaip „auditorija“, „publika“ ar „lankytojas“<sup>7</sup>.

Nepaisant to, kad daugelis muziejų studijų tyrinėtojų pripažįsta poreikį radikaliai keisti muziejaus ir visuomenės galios santykių pusiausvyrą, šiuose svarstymuose gana stiprus išlieka ir kritiškas balsas. Anot australų muziejininkės ir teoretikės Andrea's Witcomb, „bendruomenės“ idėja šiuolaikiniame muziejų diskurse dažnai siejama su radikalia demokratija ir priešinimusi dominuojančiai kultūrai. Bendruomenės suprantamos kaip egzistuojančios už valdžios ribų ir netgi opozicijoje jai. Todėl neabejojama, kad bendruomenei skyrus pagrindinį dėmesį muziejaus veikloje, bus įmanoma pakeisti muziejaus, kaip hegemoniškos institucijos, vaidmenį<sup>8</sup>. Tačiau Andrea Witcomb, Tony Bennetas ir daugelis kitų autorių kritiškai vertina tokį požiūrį ir teigia, kad muziejai nėra opozicijoje dominuojančiai galiai, jie patys yra tos galios įrankiai, formuojantys bendruomenių politiką<sup>9</sup>.

Kita kritikos strėlė tenka muziejaus gebėjimams veiksmingai įveikti dominuojančius naratyvus ir įsivertinčius galios santykius, abejojama, ar muziejai pajėgūs adekvačiai atsakyti į greitai kintančius visuomenės poreikius. Tokį skepticizmą demonstruoja ir aktyvus bendruomeninio judėjimo muziejuose šalininkas Stephenas Weilas, teigdamas, kad šiandien taip skatinamoje muziejų atskaitomybėje prieš visuomenę slypi ir tam tikri pavojai:

Santykiai, kuriuos muziejus turi su savo bendruomenėmis, turi būti paremti pripažinimu, kad jie nėra lygiaverčiai, galios pusiausvyrą yra institucijos pusėje. Šios galios pobūdžio suvokimas mums padeda suprasti muziejų ir jų auditorijų santyki<sup>10</sup>.

- 7 Elizabeth Crooke, „Museums and Community“, in: *A Companion to Museum Studies*, ed. Sharon MacDonald, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 170.
- 8 Andrea Witcomb, „A Place for All of Us? Museums and Communities“, in: *Museums and their Communities*, p. 133.
- 9 Žr. Tony Bennett, *Culture: A Reformer's Science*, London: SAGE Publications Ltd, 1998, p. 195.
- 10 Sheila Watson, *op. cit.*, p. 9.

Kiti autoriai kritiškai vertina muziejų bandymus perimti socialinių įstaigų vaidmenį. Anot Weilo, muziejai turėtų būti kuklesni siekdami išgydyti visuomenės ligas, kurių jie nesukėlė<sup>11</sup>.

Daugelis kritikų kelia klausimą, ar muziejų inicijuojamą dialogą (arba jiems primestą dialogo inicijavimą) su bendruomenėmis lemia bendruomenių atgimimas ar muziejų išgyvenimo poreikiai?<sup>12</sup> Kartu pripažįstama, kad abu procesai glaudžiai susiję, o įsipareigodamas bendruomenei, muziejaus sektorius neturi altruistinių tikslų: jos įtraukimas svarbus muziejų išlikimui, nes nuo to priklauso jų fiskalinė drausmė.

Kita vertus, aktyvus bendruomenių dalyvavimas muziejų veikloje gali prisidėti prie muziejaus politizavimo. Kartais vienos bendruomenės paveldo pristatymas gali pažeisti kitos interesus. Suteikęs bendruomenėms balsą muziejuje, kyla klausimas – kieno tai balsas ir ar jis neišstumia kitų? Amerikos karo lėktuvo *Enola Gay*, numetusio atomines bombas ant Hirosimos ir Nagasakio, eksponavimas Smithsonian muziejuje karo metinių proga, ir parodos rengimo metu kilusi kontroversija vertė kai kuriuos kritikus klausti:

Jei visi „suinteresuotieji“ [šiuo atveju II p. karo veteranai – D. C.] gali pasinaudoti teise įtvirtinti savo požiūrį, koks tada yra muziejaus vaidmuo?<sup>13</sup>

Vis dėlto muziejų tyrinėtojai pripažįsta, kad ši institucija nebegali likti uždara elitinė ir „asociali“ struktūra, nes ji neišvengiamai dalyvauja (ne)lygybės

- 11 Stephen Weil, *A Cabinet of Curiosities: Inquiries into Museums and Their Prospects*, Washington: Smithsonian Institution Press, 1995, xvi.
- 12 Elizabeth Crooke, *Museums and Community: Ideas, Issues and Challenges*, Routledge, 2007, p. 79.
- 13 James Cuno, „Money, Power, and the History of Art. Whose money? Whose power? Whose art history?“, in: *Museums and their Communities*, p. 515. Verta paminėti, kad Amerikos karo veteranams sužinojus apie parodos kuratorių ketinimus lėktuvą eksponuoti atominių bombų sprogimo pasekmes pristatančioje parodoje, kilo protestų banga, po kurių kuratoriai buvo nušalinti, o muziejaus vadovybė pasirinko nekritišką parodos variantą.

dinamikoje ir galios santykiuose, konstruodama ir skleisdama dominuojančius socialinius naratyvus<sup>14</sup>. Taigi, klausia muzeologė Eilean Hooper-Greenhill, kokį politinį vaidmenį muziejai, greta kitų pilietinės visuomenės organizacijų, galėtų prisiimti, remdami lygias galimybes ir pliuralistines vertybes?

#### MUZIEJAUS BENDRUOMENĖS

Keletą šimtmečių Vakarų pasaulio muziejų santykiai su bendruomenėmis buvo itin vienusiškai – muziejų eksponatų kolekcijos ir ypač etnografinės kolekcijos buvo kuriamos remiantis prielaida, kad tautos, kurių materialus paveldas buvo kolekcionuojamas, išmiršta ir jų kultūros likučiai turėtų būti saugomi ateities kartoms, tiksliau – dominuojančios visuomenės dalies auditorijai ir jos palikuonims<sup>15</sup>. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais šių santykių pobūdis stipriai keitėsi ir tapo labiau dvipusis procesas, informacija apie istorinius artefaktus grąžinama *ištakų bendruomenėms* (angl. *source communities*, kartais dar vartojamas *originating communities* terminas), kurių nariai tampa muziejų konsultantais ir partneriais, išsakančiais savo požiūrį į muziejuose saugomų artefaktų reikšmes. Muziejams šios bendruomenės tapo svarbia parodų auditorija, pradėta domėtis, kaip ji suvokia muziejų reprezentaciją ir kaip ši veikia bendruomenių narius<sup>16</sup>.

Dažniausiai *ištakų bendruomenių* terminas vartotas kalbant apie Amerikos ir Ramiojo vandenyno čiabuvius, bet jis apima ir kiekvieną kultūrinę grupę, iš kurios muziejai rinko kolekcijas: diasporas, imigrantų bendruomenes, religines grupes, naujakurius, vietinius gyventojus ir kt. Šiuo terminu pripažįstama, kad artefaktai vaidina svarbų vaidmenį kuriant *ištakų bendruomenės* narių tapatybę; visos minėtos bendruomenės turi legitimią moralinę ir kultūrinę

muziejaus kolekcijų nuosavybės teisės dalį, todėl jos gali turėti tam tikrų pretenzijų, poreikių ar teisių į materialų paveldą, saugomą muziejuose. Pastarieji pripažįsta moralinį ir etinį (kartais ir politinį) įsipareigojimą įtraukti *ištakų bendruomenes* į jų materialų paveldą veikiančius sprendimus<sup>17</sup>. Taigi muziejai nebėra vieninteliai, turintys simbolinę galią, eksponuojant ir interpretuojant objektus.

Muzeologo Peterio Daviso teigimu, muziejai turėtų tarnauti ir dirbti su keliomis bendruomenėmis ir tame procese apsibrėžti, kokia yra jų „muziejaus bendruomenė“. Pastarosios pasirinkimą gali padiktuoti muziejaus statusas, kolekcijos ir vieta<sup>18</sup>. Kita vertus, reikia pripažinti, kad bendruomenės ir subbendruomenės yra labai dinamiškos, todėl jas apibrėžti gali būti labai sudėtinga (dažnai individai priklauso ne vienai bendruomenei ir keičiantis interesams gali laisvai judėti iš vienos (sub)bendruomenės į kitą). Tam tikros geografinės vietovės individų telkinyje, priklausomai nuo socialinių įtakų (imigracijos, ekonomikos ir kultūrinių pokyčių), formuojasi grupės, kurių dalis tampa muziejaus bendruomene. Tačiau faktas, kad tik kai kurias jų, anot Daviso, patraukia „tai, ką muziejus siūlo, reiškia, jog kitos socialinės grupės yra išstumtos iš muziejaus“. Atskirties bendruomenėmis tampa tos, kurios neturi gebėjimų „skaityti“ ekspozicijų, taigi muziejai turi joms šiuos gebėjimus suteikti<sup>19</sup>.

Vertingas įžvalgas apie bendruomenių daugia-reikšmiškumą pateikia Hooper-Greenhill, tyrinėjusi, kaip muziejuose formuojamos kolektyvinės reikšmės priklauso nuo *interpretacinių bendruomenių* (angl. *interpretive communities*). Autorės teigimu, interpretacija yra socialiai paremta ir yra abipusio proceso rezultatas – ji ir kuria, ir reprezentuoja tai, kas yra interpretuojama. Proceso socialumas reiškia, kad interpretacija visuomet vyksta bendruomenėje:

14 Eilean Hooper-Greenhill, „Interpretive Communities, Strategies and Repertoires“, in: *Museums and their Communities*, p. 100.

15 Laura Peers and Alison K. Brown, „Museums and Source Communities“, in: *Museums and their Communities*, p. 519.

16 *Ibid.*

17 *Ibid.*, p. 520.

18 Peter Davis, „Place Exploration: Museums, Identity, Community“, in: *Museums and their communities*, p. 60.

19 *Ibid.*, p. 61.

Individai dalijasi interpretacinėmis strategijomis su kitais, kurie yra iš to paties kultūrinio ir istorinio konteksto<sup>20</sup>.

Tokios bendruomenės atpažįstamos per bendras suvokimo struktūras, interpretacinius repertuarus, žinias ir intelektualinius gebėjimus, t. y. specifinį žodžių ir daiktų vartojimą, tam tikras tekstines ir artefaktines strategijas<sup>21</sup>. Hooper-Greenhill manymu, nors mes kiekvienas atskirai interpretuojame savo patirtis, „naudodami individualias strategijas, gebėjimus ir mėgstamus mokymosi stilius“, mūsų suvokimas nėra nepriklausomas nuo kitų įtakų. Priešingai, „jis yra tarpininkaujamas, išbandytas ir išvystytas interpretacinių bendruomenių kontekste“<sup>22</sup>.

Nepaisant identifikavimo sunkumų, *interpretacinių bendruomenių* koncepcija yra ypač naudinga muziejams, to pavyzdys – Witcomb kuruota paroda su Perto portugalų bendruomene. Kuratorės patirtis atskleidė skirtingus portugalų bendruomenės narių (t. y. portugalų *interpretacinės bendruomenės*) ir kuratorės (arba muziejaus *interpretacinės bendruomenės*) interpretavimo tikslus bei metodologijas<sup>23</sup>. Tačiau, kaip pastebėjo Witcomb, šis neatitikimas įrodo, kad bendruomenės samprata nėra tik valstybės ir muziejaus politikos rezultatas, kaip teigia Bennetas<sup>24</sup>. Jei abi pusės aktyviai dalyvaus šiame procese, tarp muziejaus ir bendruomenės gali užsimegėti vaisingas dialogas.

#### „ATSAKINGO“ MUZIEJAUS KŪRIMAS

Šiuolaikinis muziejus dažnai apibrėžiamas kaip raidos procesų katalizatorius, kaip vieta, kuri gali stimuliuoti bendruomenės susidomėjimą ir pasididžiavimą savo istorija, suteikti bendruomenės nariams gebėjimus, patirtį

ir pasitikėjimą prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą<sup>25</sup>. Toks muziejų politikos posūkis kai kuriose Vakarų šalyse sutapo su raktiniais naujosios dešimtosios socialinės politikos klausimais, kuriuose akcentuojamas savanorių sektorius ir bendruomenių reikšmė, siekiama sumažinti valstybės vaidmenį rinkoje ir pereiti prie bendruomenės globos visuomenės modelio.

Socialinės politikos įtaka buvo vienas iš faktorių, lėmusių, kad Vakarų pasaulio šalių muziejai jau 10 deš. buvo pristatomi kaip priemonė, leidžianti pasiekti bendruomenių raidos tikslus, t. y. galintys paskatinti marginalizuojamų ir atskirtų grupių dalyvavimą, paguoti savarankiškumo galimybes, skatinti socialinės lygybės procesus<sup>26</sup>. 2004 m. Didžiosios Britanijos muziejų, bibliotekų ir archyvų tarybos (MLA) išleistos *Naujos socialinės politikos gairės* iliustravo muziejų sektoriaus teikiamą pirmenybę bendruomenės raidos problemoms. Šiame politikos prioritetų dokumente taryba pabrėžė tokias raktines temas kaip „regeneracija“, „tvarios bendruomenės“, „socialinė įtrauktis“, „kaimynystės atnaujinimas“ ir kt.<sup>27</sup>

Jungtinių Amerikos Valstijų muziejų asociacijos (toliau – AAM) pastarųjų dešimtmečių politikoje taip pat pabrėžiamas organizacijos rūpestis stiprinti muziejų gebėjimus tarnauti viešiesiems interesams. Jungtis tarp muziejų ir bendruomenių suvokiama kaip augantis demokratijos poreikis, kylantis iš negatyvaus globalizacijos poveikio bei egzistuojančios bendruomenių krizės, o pati bendruomenė suvokiama kaip geresnės visuomenės ateities garantas.

Apibendrinami muziejų darbo su bendruomenėmis patirtį, grupė muziejų teoretikų suformulavo šiuos „atsakingo“ muziejaus bruožus<sup>28</sup>: *visa organizacija yra*

20 Eileen Hooper-Greenhill, *Museums and the Interpretation of Visual Culture*, London: Routledge, 2000, p. 120.

21 *Ibid.*, p. 122.

22 *Ibid.*, p. 122.

23 Plačiau žr. Andrea Witcomb, *op. cit.*, p. 133–56.

24 *Ibid.*, p. 135.

25 Elizabeth Crooke, *Museums and Community: Ideas, Issues and Challenges*, p. 25.

26 *Ibid.*, p. 41.

27 *Ibid.*, p. 42–43.

28 Caroline Lang, John Reeve, Vicky Woollard, „So Where Do We Go From Here?“, in: *Responsive Museum: Working with Audiences in the Twenty-First Century*, ed. Caroline Lang, John Reeve, Vicky Woollard, Hampshire: Ashgate, 2006, p. 227–228.

*nukreipta į auditoriją*, tai atsispindi jos valdymo politikoje, struktūroje, finansavime, personalo raidoje ir t. t. *Dialogas su nuolatinėmis ir potencialiomis auditorijomis*, ne tik konsultuojantis, bet ir suteikiant bendruomenėms galimybes imtis didesnės atsakomybės. *Pasiekiamas* – fiziškai, socialiai, kultūriškai ir intelektualiai – įskaitant vadybą, kainas, personalo apmokymą, parodų politiką, kalbą, vartojamą giduose, etiketėse ir kt. *Nukreiptas į mokymąsi* (apimant visas organizacijos grandis). *Inovatyvios parodų programos, dizainas ir interpretacija*, atsižvelgiant į skirtingų auditorijų poreikius ir mokymosi būdus. *Inovatyvios ir sutelktos programos, skirtos prioritetinėms auditorijoms. Kūrybiškai naudojamos informacinės technologijos*, ne tik kuriant virtualius muziejus, bet ir įvairiais būdais įtraukiant virtualių lankytojų dalyvauti kolekcijų interpretacijoje. *Ilgalaikio ir įvairaus finansavimo išsaugojimas. Profesionalumo skatinimas*: muziejus turėtų tapti besimokančia organizacija bei mokymosi vieta, kur personalas skatinamas eksperimentuoti ir nuolat tobulėti.

#### NAUJOJO MUZIEJAUS KONCEPCIJOS IR BENDRADARBIAVIMO MODELIAI

Paradigminius pokyčius muziejų diskurse liudija ir naujų muziejaus modelių paieškos. „Muziejai kaip kontaktinės zonos“ (Jamesas Cliffordas), „postmuziejus“ (Eilean Hooper-Greenhill), „muziejai kaip pilietinės laboratorijos“ (Tony Bennetas) – visi šie nauji apibrėžimai žymi radikalius muziejų tikslų pasikeitimus.

*Postmuziejaus* koncepcijoje, pasiūlytoje Hooper-Greenhill, nuo vizualinės eksponavimo kultūros pereinama prie platesnės komunikacijos koncepcijos. Anot autorės, *postmuziejus* kaupia ir saugoja objektus, bet dėmesį telkia ne į kaupimą, o į jų panaudojimą<sup>29</sup>. Jos manymu, paroda – tik branduolys įvykių, vykstančių prieš ir po eksponavimo. Jie gali apimti:

29 Eilean Hooper-Greenhill, „Interpretive Communities, Strategies and Repertoires“, p. 81.

bendruomenių įkūrimą ir organizacijų partnerystes; objektų sukūrimą per edukacines programas, kurie vėliau taps kolekcijų dalimi; laikotarpius, kai specifinės bendruomenių grupės pasinaudos muziejaus erdvėmis; rašytojų, mokslininkų ir menininkų rezidencijas; satelitines parodas, eksponuojamas baruose ir parduotuvėse. Per šiuos renginius diskusijos, kūrybinės dirbtuvės, performansai, šokiai, dainos ir maistas bus sukurti ar suvaidinti/įvykdyti<sup>30</sup>.

*Postmuziejus* remiasi kultūrinės įvairovės, pasiekiamumo, įsitraukimo ir objektų panaudojimo nuostatomis, todėl muziejų objektai gali būti gražinti į savo pirminę aplinką, kur jų reikšmės susiejamos su kilmės kultūra ir vieta. Be to, muziejus gali būti suvokiamas kaip kolekcijos prižiūrėtojas, kuriam padeda *ištakų bendruomenės*. Kai kuriais atvejais muziejus užima patarėjo vaidmenį, tai – „laikymo vieta“, kur objektai saugomi, tačiau skirti bendruomenės naudojimui<sup>31</sup>. Taigi šiuolaikinis muziejus – nebe pastatas, o procesas ar patirtis. Vietoj to, kad palaikytų tokias vertybes kaip objektyvumas, racionalumas, tvarka ir atstumas, *postmuziejus* skatina atsakomybę, abipusę partnerystę ir įvairovę<sup>32</sup>.

Hooper-Greenhill *postmuziejus*, tam tikra prasme, įtvirtina tai, ką antropologas Cliffordas vadino *kontaktine zona*. Šį terminą jis pasiskolino iš kultūros kritikės Mary Louise Pratt, kontaktinę zoną apibrėžusios kaip „erdvę, kurioje geografiškai ir istoriškai atskirti žmonės kontaktuoja vienas su kitu ir užmezga nuolatinį ryšį, paprastai apimančius prievartotos sąlygas, radikalią nelygybę ir sunkiai sprendžiamą konfliktą“<sup>33</sup>. Pabrėždamas interaktyvų santykių tarp

30 Eilean Hooper-Greenhill, *Museums and the Interpretation of Visual Culture*, p. 152.

31 Jennifer Barrett, *Museums and the Public Sphere*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2011, p. 109.

32 Eilean Hooper-Greenhill, „Interpretive Communities, Strategies and Repertoires“, p. 82.

33 Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, London: Routledge, 1992, p. 6.

skirtingų bendruomenių, suinteresuotųjų pusių (angl. *stakeholders*) ir muziejų pobūdį Cliffordas teigia, kad muziejai yra „nuolatinių istorinių, politinių, moralinių santykių vietos – galios santykių kupini mainai“<sup>34</sup>. Muziejus, kaip *kontaktinė zona*, funkcionuoja kaip pralaidi erdvė transkultūriniam susitikimui, kaip vieta, kur skirtingos kultūros ir bendruomenės susiduria, sąveikauja ir yra nuolat veikiamos šio susidūrimo<sup>35</sup>.

Muziejus šiame modelyje suvokiamas ne kaip statiška, monolitiška organizacija galios centre, o kaip nestabili institucija, mėginanti susirungti su kolonializmo pasekmėmis, kurios turi ir pozityvias, ir neigiamas pasekmes<sup>36</sup>. Cliffordo koncepcijos privalumas yra tas, kad jis paaiškina muziejų įvairovę, pabrėždamas, kaip jie nuolat keičiasi reaguodami į kintantį kontekstą, o jame vykstantys susidūrimų procesai yra abipusiai, įtraukiantys dvi skirtingas kultūras, dvi skirtingas bendruomenes. Be to, kaip pastebi Witcomb, Cliffordas pripažįsta, kad pats muziejus yra bendruomenė – su savo konvencijomis ir kultūrinėmis vertybėmis<sup>37</sup>.

Jau aptartas *interpretacinių bendruomenių* modelis sugestijuoja, kad planuojant muziejaus interpretaciją, reikia galvoti apie socialinį ir kultūrinį bendruomenių ir tų auditorijų, kurias tikimasi pritraukti, kontekstą. Muziejaus parodų planuotojai turi suprasti, kad auditorijos nėra vienalytė masė, todėl reikalingos skirtingos komunikacinės strategijos, kurios prabilėtų į daugelį bendruomenių<sup>38</sup>.

Šios naujojo muziejaus koncepcijos praktinį pavilumą įgavo skirtinguose muziejų ir bendruomenių bendradarbiavimo modeliuose. Dažniausiai tai – muziejai kaip diskursyvosios erdvės arba dinamiški, interaktyvūs,

skatinantys dialogą ir dalyvavimą bendruomeniniai muziejai<sup>39</sup>. Visus juos vienija raktinis žodis *priėjimas* (angl. *access*). 10 deš. muziejai ėmė dėti visas pastangas, kad pritrauktų vietinių bendruomenių narius, pasiūlydami jiems inovatyvius kolekcijų pristatymo būdus. Šiandien įprasta muziejams kurti santykius su specifinėmis bendruomenėmis ir pasinaudoti jų žiniomis, kuriant aktualias parodas. Dauguma jų, norėdami pritraukti į muziejus naujas auditorijas ir/ar siekdami perpasakoti savo kolonijinę istoriją, mėgina gražinti kultūrinės galios svertus į bendruomenių rankas. Joms atveriamos kolekcijų saugyklos, bendruomenių nariai įtraukiami į naują interpretavimo ir eksponavimo procesą.

Vieni populiariausių glaudaus muziejaus ir bendruomenės bendradarbiavimo modelių tapo *Žmonių paroda* (angl. *People's show*), *Bendruomenės galerija* (angl. *Community Gallery* arba *Community Access Gallery*)<sup>40</sup>, *Atviras muziejus* (angl. *Open Museum*)<sup>41</sup>, kuriuose bendruomenės nariams suteikiama galimybė eksponuoti pačių atrinktus muziejaus kūrinius arba privačias kolekcijas<sup>42</sup>. Tokiuose muziejaus modeliuose didžiausias dėmesys skiriamas marginalizuojamoms grupėms, kurios anksčiau nebuvo arba buvo nepakankamai reprezentuojamos – etninėms, religinėms ir kitoms mažumoms, socialiai pažeidžiamoms grupėms (neįgaliesiems, benamiams, buvusiems kaliniams ir pan.) bei kitoms atskirties bendruomenėms. Vienas įdomesnių – Glazgo *Atviro muziejaus*, įkurto Glazgo

34 James Clifford, „Museums as Contact Zones“, in: *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Cambridge, London: Harvard University Press, 1997, p. 192.

35 Rhiannon Mason, „Cultural Theory and Museum Studies“, in: *A Companion to Museum Studies*, ed. Sharon MacDonald, Oxford: Blackwell Publishing, 2010, p. 25.

36 Andrea Witcomb, *op. cit.*, p. 142.

37 *Ibid.*, p. 142–150.

38 Eileen Hooper-Greenhill, „Interpretive Communities, Strategies and Repertoires“, p. 77–80.

39 Elizabeth Crooke, *Museums and Community: Ideas, Issues and Challenges*, p. 25.

40 Anot Viv Szekeres, šiuo metu beveik visi Australijos istorijos muziejai turi bendruomenines erdves. Vienoje tokių – „The Forum“ galerijoje – bendruomenės grupės paprastai dirba 3 mėnesius (padedant muziejaus kuratoriui) ir pasiūlo savo ekspoziciją, pasakojančią istoriją iš bendruomenės perspektyvos. Žr. Viv Szekeres, „Representing Diversity and Challenging Racism: the Migration Museum“, in: *Museums and their Communities*, p. 239–241.

41 Reikia paminėti, kad 7–8 deš. sandūroje daugiausia Prancūzijoje ir Lotynų Amerikoje steigėsi ekomuziejai, „integruoti“ ir rajono (angl. *neighborhood*) muziejai.

42 Peter Davis, *op. cit.*, p. 67–68.

muziejų tyrimų centre, pavyzdys. Muziejus siūlo apie 4000 eksponatų (suskirstytų į teminius rinkinius), kuriuos galima pasiskolinti be jokio mokesčio ir panaudoti bendruomenių renginiams ar parodoms bendruomenių patalpose<sup>43</sup>.

Kitas Vakaruose paplitęs bendruomenių muziejų tipas – *interpretacinis modelis*. Vietinės (tenykštės) bendruomenės dažnai naudoja muziejaus koncepciją kaip priemonę rinkti ir saugoti savo materialiojo ir nematerialiojo paveldo objektus, archyvuoti dokumentus ir fotografijas, eksponuoti ir interpretuoti kultūrinį paveldą bei pristatyti jį lankytojams – bendruomenės nariams ir svečiams<sup>44</sup>. Tai labiausiai vakarietiškam modernistiniam muziejui artimas bendruomenės muziejaus tipas.

Autoriai George'as F. MacDonaldas ir Stephenas Alfordas išskiria tris muziejų ir bendruomenių bendradarbiavimo modelius:

1. *Projektas po projekto*. Kai muziejus gali tartis su bendruomenių grupėmis dėl jų kultūros pristatymo kaip specialaus interpretacinio renginio – demonstruoti amatus, tradicinius šokius ar pasakoti istorijas. Taip pat šis būdas gali apimti konsultacijas su bendruomenės nariais parodos rengimo procese, suteikiant bendruomenės nariams galimybę įsitraukti į organizacinę komandos veiklą.
2. *Ko-kuravimas*, arba partnerystė, apibrėžiama kontrolės, perleistos bendruomenės atstovams parodos rengimo procese lygiu, ir per muziejaus (įteisintą ar neįteisintą) politiką, susijusią su bendruomenių interesais. Manoma, kad tikra partnerystė, suteikianti polifoniją kuratoriniam

43 Glazgo miesto „Atviras muziejus“, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-02-19], <http://www.glasgowlife.org.uk/museums/about-glasgow-museums/open-museum/Pages/home.aspx>.

44 Moira G. Simpson, „Charting the Boundaries. Indigenous models and parallel practices in the development of the post-museum“, in: *Museum Revolutions: How Museums Change and Are Changed*, Leicester: University of Leicester Press, ed. Simon J. Knell, Suzanne MacLeod and Sheila Watson, 2007, p. 240.

balsui, yra labiau įgalinanti nei konsultacijos modelis.

3. *Muziejus suteikia forumą, informaciją ir techninę paramą parodai, kurios vieninteliai kuratoriai yra bendruomenės atstovai*. Nors tokių parodos modelių įgyvendinama vis dažniau, šis bendruomenės autorinis modelis, kritikų požiūriu, yra labiau teorinis<sup>45</sup>.

Apibendrinant muziejų ir bendruomenių bendradarbiavimo modelius ir būdus, pravartu pateikti 2002 m. Jorkšyro muziejų, bibliotekų ir archyvų tarybos parengtas rekomendacijas, skirtas gerinti darbo su bendruomenėmis įgūdžius. Šis muziejaus įsitraukimo į aktyvų bendruomenių pažinimo procesą rekomendacijų rinkinys gali tapti itin vertingas, svarstant apie Lietuvos muziejų ir bendruomenių santykių problemas: reikia stengtis suprasti bendruomenę, su kuria dirbama, – jos struktūrą, poreikius, prioritetus, įtampas, stiprybes, egzistuojančius tinklus etc; būti partneriais, dirbant ir atliekant tyrimus visose proceso stadijose, pripažinti ilgalaikį įsitraukimą; būti jautriems atskaitomybei ir atstovavimo struktūroms; sudaryti sąlygas žmonėms įvairiai dalyvauti, suteikiant bendruomenėms nuosavybės ir kontrolės teises; parodyti, kad atsižvelgiama į bendruomenių nuomonę; pripažinti, kad žmonės turi skirtingą kultūrinę patirtį ir kad tai turi įtakos žmonių mokymuisi bei bendradarbiavimui<sup>46</sup>.

#### PARODA KAUNO ŽYDAI ISTORIJOJ ŠALTINIUOSE – BENDRADARBIAVIMO IŠŠŪKIAI

Jau gerą dešimtmetį Lietuvos muziejuose didysis nacionalinės atminties naratyvas ima skaidytis į mažesnius epizodinius įvairių (daugiausia etninių) grupių pasakojimus. Steigiami daugiakultūriai centrai, jei ne

45 George F. MacDonald and Stephen Alford, „Canadian Museums and the Representation of Culture in a Multicultural Nation“, in: *Museums and their Communities*, p. 284–286.

46 Sheila Watson, „Museum communities in theory and practice“, in: *Museums and their Communities*, p. 17.





1. Fragmentas iš parodos *Kauno žydai istorijos šaltiniuose*, 2014, Kauno miesto muziejus, Giedrės Jankauskienės nuotrauka

A fragment from the exhibition *Kaunas Jewish community in the history sources*, 2014, Kaunas city museum



2. Fragmentas iš parodos *Kauno žydai istorijos šaltiniuose*, 2014, Kauno miesto muziejus, Giedrės Jankauskienės nuotrauka

A fragment from the exhibition *Kaunas Jewish community in the history sources*, 2014, Kaunas city museum

nuolatinėse parodose, tai bent muziejų pristatomose paskaitose ar kituose renginiuose atgyja įvairių Lietuvos tautų istorija<sup>47</sup>. Nemažas dėmesys skiriamas Lietuvos žydų istorijos ir kultūros paveldo „sugrąžinimui“. Be Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus, savo miestų žydų bendruomenių kultūros paveldą pristato Šiaulių „Aušros“, Alytaus kraštotyros, Joniškio istorijos ir kultūros bei kiti šalies muziejai<sup>48</sup>. Ši atminties denacionalizacija, anot Barbaros Misztal, viena vertus, liudija išsklidusios atminties epochą, kita vertus – etninių tapatybių reikšmės suvokimą pliuralistinėje visuomenėje<sup>49</sup>.

2013 m. Kauno miesto muziejuje atidaryta paroda, skirta Kauno žydų bendruomenės istorijai, – viena solidžiausių pastarųjų metų pastangų pristatyti Kauno žydų istoriją muziejinėje ekspozicijoje. Kartu tai ir viena pirmųjų Kauno miesto muziejų parodų, kurioje pasakojama sudėtinga multikultūriško miesto istorija [1–4 il.]. Parodą inicijavo Kauno apskrities archyvas, kuriam tai nebuvo pirmasis projektas etninių mažumų temomis: 2012 m. archyvo internetinėje svetainėje

47 Apie skirtingas Lietuvos muziejų iniciatyvas žr. [www.muziejai.lt](http://www.muziejai.lt).

48 *Ibid.*

49 Barbara Misztal, „Memory Experience. The Forms and Functions of Memory“, in: *Museums and their Communities*, p. 387.

paskelbta virtuali paroda *Tautinės mažumos laikinojoje sostinėje*, 2010 m. – *Kauno gubernijos žydai*<sup>50</sup>. Paroda *Kauno žydų bendruomenė istorijos šaltiniuose* surengta atsižvelgus į tuometį visuomeninį ir politinį kontekstą (2013 – Holokausto metai, Lietuva pirminkavo Europos Sąjungos Tarybai)<sup>51</sup> bei siekiant platesnei visuomenės daliai pristatyti saugomus archyvinius dokumentus.

Kaip rašė muziejų tyrinėtojas Bruce'as W. Fergusonas, muziejaus paroda yra ne tik tam tikrus identitetus palaikantis kultūrinis naratyvas, bet ir stipri retorinė jėga. Ji visuomet yra politiška ir didaktiška, rodanti aiškią sąsają su institucine reprezentacija<sup>52</sup>. Paroda *Kauno žydai istorijos šaltiniuose* taip pat gali būti traktuojama kaip svarbus politinis įrankis: Kauno apskrities archyvui projektas padėjo ne tik vykdyti institucinę misiją – viešinti saugomus dokumentus, bet ir pademonstruoti organizacinius gebėjimus, įgyvendinant

50 Parodos *Kauno žydai istorijos šaltiniuose* pranešimas spaudai, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-03-03], <http://www.archyvai.lt/lt/visosparodos.html>.

51 Paroda Kauno miesto muziejuje (M. Valančiaus g. 6) veikė 2013 09 25 – 06 15.

52 W. Ferguson, „Exhibition Rhetorics: Material Speech and Utter Sense“, in: *Thinking about Exhibitions*, ed. R. Greenberg, B. W. Ferguson, S. Nairne, London: Routledge, 1996, p. 126.



3. Fragmentas iš parodos *Kauno žydai istorijos šaltiniuose*, 2014, Kauno miesto muziejus, Giedrės Jankauskienės nuotrauka

A fragment from the exhibition *Kaunas Jewish community in the history sources*, 2014, Kaunas city museum

„atminties institucijų bendradarbiavimo modelį“<sup>53</sup>: dar tik penktus metus skaičiuojančiam Kauno miesto muziejui<sup>54</sup> paroda tapo galimybe pritraukti lankytojus bei partneriams ir muziejaus steigėjui įrodyti savo jauno personalo profesinę kvalifikaciją; žydų religinei bendruomenei projektas suteikė progą parodyti „tikrą“ žydų gyvenimą ir tradicinę kultūrą<sup>55</sup>.

Iš dalies dėl itin trumpo parodos rengimo laiko (per 3 mėn.), iš dalies dėl skirtingų organizatorių tikslų Kauno miesto muziejuje pristatyta paroda buvo sumanyta kaip Kauno mieste veikiančių *atminties institucijų* „bendradarbiavimo gerosios praktikos pavyzdys“<sup>56</sup>. Tačiau įsibėgėjęs projektui, jo organizatorių ratas kiek pasikeitė, paroda tapo bendru Kauno apskrities archyvo ir Kauno miesto muziejaus projektu, parengtu bendradarbiaujant su Lietuvos centriniu valstybės

archyvu, Lietuvos ypatingoju archyvu ir Kauno žydų religine bendruomene<sup>57</sup>. Pastaroji, suteikusi dalį daiktinių eksponatų, kartu su Kauno apskrities archyvu (parodos iniciatoriumi ir organizatoriumi) bei Kauno miesto muziejumi (parodos rengėju) viešojoje projekto retorikoje tapo oficialia partnere<sup>58</sup>.

Parodoje, užimančioje visas muziejaus nuolatinės ekspozicijos erdves, pristatyta XIX–XX a. pirmos pusės Kauno žydų bendruomenės istorija, užfiksuota Kauno gubernijos ir Nepriklausomos Lietuvos Respublikos valstybinių institucijų dokumentuose:

Keturiuose parodos salėse išdėstyti Kauno apskrities archyvo dokumentai bei vertingi Kauno religinės žydų bendruomenės daiktiniai eksponatai atskleidžia žydų vaidmenį miesto plėtros, ekonominio, religinio gyvenimo kontekste Kauno gubernijos laikotarpiu, liudija aktyvų žydų dalyvavimą politinėje veikloje, pasiekimus sporto, kultūros, švietimo srityse, jų indėlį kuriant naujas pramonės įmones Kaune, plėtojant smulkų verslą<sup>59</sup>.

Šis trumpas parodos aprašas sugestijuoja, kad Kauno žydų istorijos pristatyme ir šios etninės grupės reprezentacijoje žydų (religinė) bendruomenė, kalbant naujosios muzeologijos terminais, yra *suinteresuotoji* (*stakeholders*) pusė, kartu ir *ištakų bendruomenė*, turinti teisę į galimybę dalyvauti savo kultūrinės tapatybės konstravimo procesuose<sup>60</sup>.

53 Autorės pokalbis su Kauno apskrities archyvo direktoriumi Gintaru Dručkumi, in: Autorės asmeninis archyvas.

54 Kauno miesto muziejus atkurtas Kauno miesto tarybos 2005 10 20 sprendimu Nr. T-535, kaip savivaldybės biudžetinė įstaiga. Lankytojams duris muziejus atvėrė 2008 02 15.

55 Interviu metu bendruomenės atstovai apgailestavo, kad renginiai ir parodos apie žydus dažnai organizuojami be pačių žydų, o žydai jose vaizduojami „kaip mitas arba anekdotas“; Pokalbis su Kauno žydų religinės bendruomenės vadovu Mauša Bairaku ir jo padėjėja Kristina Mačiulaityte, in: Autorės asmeninis archyvas.

56 Pažyma apie darbo susitikimą dėl tarptautinės parodos, skirtos Kauno regiono žydų bendruomenės istorijai, 2013 01 08, Kaunas.

57 Parodos pranešimas spaudai, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-01-20], <http://www.kaunomuziejus.lt/paroda-kauno-zydu-bendruomen-istorijos-saltiniuose/>.

58 Parodos rengėjai: Kauno apskrities archyvas, Kauno miesto muziejus. Parodos partneriai: Lietuvos centrinis valstybės archyvas, Lietuvos ypatingasis archyvas, Kauno žydų religinė bendruomenė, Kauno miesto savivaldybė. Eksponatus teikė: Kauno apskrities archyvas; Lietuvos centrinis valstybės archyvas; Lietuvos ypatingasis archyvas; Kauno žydų religinė bendruomenė; Kauno viešoji biblioteka: Kaunistikos skyrius, Senų ir retų spaudinių skyrius; Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus; Kauno miesto muziejus. Parodos pranešimas spaudai, *ibid*.

59 Iš pranešimo spaudai, *ibid*.

60 Kita vertus, parodos kūrimo ir jos recepcijoje dalyvavo ir

Nepaisant to, kad ir muziejaus, ir archyvo darbuotojai pabrėžė, projektu nesiekta bendradarbiavimo, vis dėlto įdomu, kiek kuriant šį kultūrinį naratyvą, formuojant jo turinį, formą ir priemones, dalyvavo pati *ištakų bendruomenė*? 2013 m. sausio 8 d. Kauno miesto savivaldybėje Kauno apskrities archyvo iniciatyva įvyko posėdis, kuriame nuspręsta surengti parodą apie Kauno žydų bendruomenės istoriją. Parodos tikslas:

atskleisti Kauno regiono žydų bendruomenės istoriją nuo XIX a. iki jos sunaikinimo XX a. 5 dešimtmčio pradžioje, pristatyti visuomenei unikalius archyvinius dokumentus, saugomus Lietuvoje ir Jad Vašemo tyrimų centre bei muziejuje, ir įvesti juos į Lietuvos tyrinėtojų mokslinę apyvartą<sup>61</sup>.

Kiek vėliau atsiradęs parodos pavadinimas ir ši darbinė parodos tikslo formuluotė tarsi liudijo mokslinių organizatorių „neutralumą“ ir atsiribojimą nuo dabartinių šios reprezentuojamos istorijos palikuonių<sup>62</sup>. Pagal archyvo direktoriaus Gintaro Dručkaus parengtą planą muziejus turėjo pasirūpinti ekspozicine įranga, o archyvas – eksponatų atrinkimu ir eksponavimu<sup>63</sup>. Kadangi projektas vertintas kaip „institucinis“, bendruomenės dalyvavimas šiame etape nebuvo svarstytas.

Bendradarbiavimas su Kauno žydų religine bendruomene muziejaus ir archyvo iniciatyva prasidėjo

tebedalyvauja ne viena bendruomenė – Kauno apskrities archyvas, Kauno miesto muziejus, kitos atminties institucijos, teikusias medžiagą ir informaciją parodai, ir, žinoma, muziejaus lankytojai – žydų bendruomenės (Lietuvos ir užsienio), turistai, moksleiviai, miestiečiai ir kt. Be to, paroda turėtų tarnauti ne tik šių grupių, bet ir ją finansavusių organizacijų – Kauno miesto savivaldybės ir LR kultūros ministerijos – interesams.

61 Pažyma apie darbo susitikimą dėl tarptautinės parodos, skirtos Kauno regiono žydų bendruomenės istorijai, 2013 01 08, Kaunas.

62 Interviu metu archyvo direktorius pasakė: „Mūsų, kaip institucijos, tikslas yra viešinti savo dokumentus, bet ne dirbti su bendruomenėmis; Autorės interviu su Kauno apskrities archyvo darbuotojais, in: Autorės asmeninis archyvas.

63 Pažyma apie darbo susitikimą dėl tarptautinės parodos, skirtos Kauno regiono žydų bendruomenės istorijai, 2013 01 08, Kaunas.



4. Fragmentas iš parodos *Kauno žydai istorijos šaltiniuose*, 2014, Kauno miesto muziejus, Giedrės Jankauskienės nuotrauka

A fragment from the exhibition *Kaunas Jewish community in the history sources*, 2014, Kaunas city museum

nusprendus parodą papildyti daiktiniais eksponatais ir turbūt nevalingai įkūnijo modernistinį muziejaus požiūrį<sup>64</sup>. Muziejininkai gana instrumentiškai pasinaudojo bendruomenės muziejaus artefaktais, nemėgindami jos narių įtraukti į kitus parodos sprendimų priėmimo procesus. Ekspozicijos rengimą lydėję projektų bendradarbių nesuskalbėjimo epizodai liudija, kad muziejus yra galios santykių laukas, kuriame susiduria skirtingos suinteresuotosios pusės, o nesutarimai gali kilti ir dėl skirtingos objektų bei jų reikšmių interpretacijos<sup>65</sup>. Parodos artefaktai yra tos „kontakti-

64 Sinagogos seniūno padėjėja šį ir kitus vizitus apibendrindama pastebėjo: „Jie išsirinko tai, ką norėjo“; Autorės pokalbis su Kauno žydų religinės bendruomenės vadovo padėjėja Kristina Mačiulaityte, in: Autorės asmeninis archyvas.

65 Restauratorių nuvalytų sakralinių taurių pavyzdys – vienas iš tokių tarpusavio nesupratimo požymių. Nors konfliktas formaliai išspręstas, bendruomenės vadovas sutiko leisti taures nuvalyti, tačiau vėliau prisiminę šį epizodą bendruomenės atstovai apgailestavo dėl muziejaus darbuotojų nenoro įsiklausyti, kad nuvalius sakralines taures, panaikinami laiko pėdsakai. Panašių pavyzdžių minėta ir daugiau: pvz., sakraliniai objektai turėję likti viename „sakraliniame rate“, bet buvo išblaškyti. Bendruomenės atstovų teigimu, jie priešinosi ir sprendimui įtraukti į parodą holokauto temą, grįsdami tuo, kad paroda skirta žydų gyvenimo istorijai. Jie ne kartą minėjo norintys, kad apie žydų gyvenimą būtų pasakojama ne tik per skausmo ir tragedijos prizmę, bet būtų kalbama ir apie žydų gyvenimą, istoriją ir t. t.; Pokalbis su Kauno žydų religinės bendruomenės

nės zonos“, kurios veikia kaip žinių šaltiniai ir naujų santykių katalizatoriai bei turi skirtingas reikšmes *ištakų bendruomenėms* ir muziejams<sup>66</sup>. Todėl parodų organizatoriai turėtų atsisakyti savo vaidmens, kaip įkūnijančio „žinojimą“ ir kultūrinę galią, ir pasinaudoti atviro dialogo galimybe.

Kaip perspėja Davisas, dalyvavimas mažumos bendruomenės kultūrinės tapatybės reprezentacijoje yra labai rizikingas. Kuratoriui, vienos socialinės grupės (paprastai dominuojančios) atstovui, yra sudėtinga pristatyti kitą kultūrą, pamiršus savo vertybes. Tik per abipusį pasitikėjimą ir bendradarbiavimą toks vaidmuo gali būti sėkmingas<sup>67</sup>. Šie Daviso žodžiai kalba apie pavojus, slypinčius projektuose, kuriais pristatomos kitos kultūros. Kitaip sakant, teigia autorius, didžiulį indėlį į tokius projektus turi įdėti bendruomenė. Kad *ištakų bendruomenės* turėtų galimybę dalyvauti savo kultūrinės tapatybės konstravimo procese, o parodos balsas būtų polisemiškas, šiuolaikiniai Lietuvos muziejai turėtų atsisakyti konsultacijų modelio, įtvirtinančio atskirties ir patronavimo poziciją. Bendradarbiavimo projektų rengėjai turėtų įvertinti ilgalaikio bendradarbiavimo perspektyvas ir investuoti į pozityvių santykių kūrimą, suteikti bendruomenėms sprendimų galią visuose parodos rengimo lygmenyse – formuluojant parodos idėją, atrenkant eksponatus, kuriant parodos dizainą, architektūrą, edukacines programas, rengiant etiketes, pranešimus spaudai ir kt., kur jos įnašas galėtų būti neįkainojamas.

## IŠVADOS

Nors konsultavimasis yra fundamentalus muziejaus ir bendruomenių santykių pagrindas, tačiau nekeičiant tradicinės galios pusiausvyros, negalima tikėtis entuziastingo bendruomenių narių įsitraukimo. Kad taip nutiktų, reikia siekti tikros partnerystės, demonstruoti

vadovu Mauša Bairaku ir jo padėjėja Kristina Mačiulaityte, in: Autorės asmeninis archyvas.

66 Laura Peers, Alison K. Brown, *op. cit.*, p. 523.

67 Peter Davis, *op. cit.*, p. 57.

gilų, o ne paviršutinišką įsitraukimą, kantriai kurti abipusio pasitikėjimo santykius. Kaip pastebi muziejų teoretikė Watson, norint sukurti gerus santykius, reikia laiko, kantrybės ir gerų klausymosi įgūdžių. Muziejai dirba ne su bendruomenėmis, o su žmonėmis tose bendruomenėse, ir atvirkščiai<sup>68</sup>.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek teoriniuose, tiek praktiniuose šiuolaikinio muziejaus modeliuose muziejus apibrėžiamas kaip aktyvus visuomenės ir ypač bendruomenių socialinės raidos procesų katalizatorius, kūrybiška ir draugiška, įgalinanti erdvė, stimuliuojanti bendruomenės susidomėjimą ir pasididžiavimą savo istorija, taip pat gebanti suvienyti ir stiprinti įvairių socialinių grupių pasitikėjimą, spręsti atskirties problemas, kurti darnias ir tvarias bendruomenes. Tokie bendruomenės raidos problemų sprendimų prioritetai buvo paskatinti *naujosios muzeologijos* judėjimo bei naujosios dešimtosios politikos Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, kai socialinės politikos raktažodžiai – regeneracija, tvarios bendruomenės, socialinė įtrauktis, kaimynystės atnaujinimas ir kt. – buvo perkelti į muziejų sektorių. Kartu pasaulinės muziejų organizacijos (ICOM, AAM ir kt.) ėmė akcentuoti muziejų socialinį vaidmenį ir poreikį tarnauti viešiesiems interesams. Muziejų ir bendruomenių jungtis imta suvokti kaip augantis demokratijos poreikis, o pati bendruomenė – kaip pagrindinis visuomenės socialinių problemų sprendimų įrankis. Šie paradigmniai pokyčiai muziejų diskurse paskatino ne tik permąstyti muziejaus koncepciją ir tikslus, bet ir kurti naujus ateities modelius, taip ėmė formuotis muziejaus kaip skatinančios dialogą ir dalyvavimą, diskursyvos, dinamiškos, interaktyvios erdvės sampratos, kur sprendimų ir kultūrinės galios svertai gražinami į bendruomenių rankas.

Norėdami sukurti vaisingus bendradarbiavimo projektus ir pritraukti naujas auditorijas, šiandieniniai muziejai privalo ne tik palaikyti dialogą su savo nuolatiniiais bei potencialiais lankytojais, konsultuotis su

68 Sheila Watson, *op. cit.*, p. 18.

savo partneriais, išiklausyti į jų poreikius, bet ir suteikti bendruomenėms sprendimų galią visuose lygmenyse ir visose bendradarbiavimo stadijose. Be to, muziejai ir kitos su bendruomenėmis dirbančios institucijos turi išvelgti ilgalaikio bendradarbiavimo perspektyvą ir siekti pažinti savo partnerius, jų kultūrinį kontekstą, tinklus, stiprybes, dalyvaudamos kasdieniame bendruomenės gyvenime. Galiausiai, siekdami tapti pilietiniu forumu, atviro dialogo vieta ar tarpkultūrine kontaktine zona, muziejai turėtų būti pasirengę priimti ir galimus oponuojančius ar nesutampančius skirtingų bendruomenių požiūrius.

Gauta 2014 03 12

#### LITERATŪRA

- Barrett Jennifer, *Museums and the Public Sphere*, Oxford: Wiley – Blackwell, 2011.
- Bennett Tony, *Culture: A Reformer's Science*, London: SAGE Publications Ltd, 1998.
- Clifford James, „Museums as Contact Zones“, in: *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Cambridge, London: Harvard University Press, 1997, p. 188–219.
- Crooke Elizabeth, „Museums and Community“, in: *A Companion to Museum Studies*, ed. Sharon MacDonald, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 170–185.
- Crooke Elizabeth, *Museums and Community: Ideas, Issues and Challenges*, London: Routledge, 2007.
- „Community“, in: *The Penguin Dictionary of Sociology*, ed. Nicholas Abercrombie, Stephen Hill, Bryan S. Turner, London: Penguin Books, 2006.
- Cuno James, „Money, Power, and the History of Art. Whose money? Whose power? Whose art history?“, in: *Museums and their Communities*, ed. Sheila Watson, London: Routledge, 2007.
- Ferguson Bruce W., „Exhibition Rhetorics: Material Speech and Utter Sense“, in: *Thinking about Exhibitions*, ed. R. Greenberg, B. W. Ferguson, S. Nairne, London: Routledge, 1996, p. 126–136.
- Hooper-Greenhill Eileen, *Museums and the Interpretation of Visual Culture*, London: Routledge, 2000.
- Lang Caroline, Reeve John, Woollard Vicky, „So Where Do We Go From Here?“, in: *Responsive Museum: Working with Audiences in the Twenty-First Century*, ed. Caroline Lang, John Reeve, Vicky Woollard, Hampshire: Ashgate, 2006, p. 227–238.
- Lorente Jesus-Pedro, „The Development of Museum Studies in Universities: from Technical Training to Critical Museology“, in: *Museum Management and Curatorship*, Vol. 27, No. 3, 2012, p. 237–252.
- Mason Rhiannon, „Cultural Theory and Museum Studies“, in: *A Companion to Museum Studies*, ed. Sharon MacDonald, Oxford: Blackwell Publishing, 2010, p. 17–32.
- Museums and their Communities*, ed. Sheila Watson, London: Routledge, 2007.
- „Museology (Museum Studies)“, in: *Key Concepts of Museology*, ed. André Desvallées, François Mairesse, Armand Collin, ICOM, 2010, p. 53–56.
- Pratt Mary Louise, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, London: Routledge, 1992.
- Reeve John, Woollard Vicky, „Influences on Museum Practice“, in: *Responsive Museum: Working with Audiences in the Twenty-First Century*, ed. Caroline Lang, John Reeve, Vicky Woollard, Hampshire: Ashgate, 2006, p. 5–18.
- Simpson Moira G., „Charting the Boundaries. Indigenous models and parallel practices in the development of the post-museum“, in: *Museum Revolutions: How Museums Change and Are Changed*, Leicester: University of Leicester Press, ed. Simon J. Knell, Suzanne MacLeod and Sheila Watson, 2007, p. 235–250.
- Vergo Peter, „Introduction“, in: *The New Museology*, ed. Peter Vergo, London: Reaktion Books Ltd, 1989, p. 1–5.
- Weil Stephen, *A Cabinet of Curiosities: Inquiries Into Museums and Their Prospects*, Washington: Smithsonian Institution Press, 1995.

#### ŠALTINIAI IR INTERNETINĖ PRIEIGA

- Glazgo miesto „Atviras muziejus“, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-02-19], <http://www.glasgowlife.org.uk/museums/about-glasgow-museums/open-museum/Pages/home.aspx>.
- Interviu su parodos *Kauno žydai istorijos šaltiniuose* kuratore Odeta Grigoniene, Kauno apskrities archyvo direktoriumi Gintaru Dručkumi ir darbuotoja Vitalija Girčyte, Kauno žydų religinės bendruomenės vadovu Mauša Bairaku ir jo padėjėja Kristina Mačiulaityte, in: Autorės asmeninis archyvas.
- Lietuvos muziejų svetainė: [www.muziejai.lt](http://www.muziejai.lt).
- „Ministras D. Jankauskas: „Bendruomenės ateityje taps dar stipresne ir vieningesne jėga“, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-02-03], <http://www.socmin.lt/lt/naujienos/pranesimai-spaudai/ministras-d.-jankauskas-sqdy.html?backlink=%252F1t%252Fpaieska%252Fresults%252Fpo.html>.
- Parodos *Kauno žydai istorijos šaltiniuose* pranešimas spaudai, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-03-03], <http://www.archyvai.lt/lt/visosparodos.html>.
- Pažyma apie darbo susitikimą dėl tarptautinės parodos, skirtos Kauno regiono žydų bendruomenės istorijai, 2013 01 08, Kaunas.
- Tarptautinės Muziejų Tarybos Etikos kodas, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-01-15], [http://icom.museum/fileadmin/user\\_upload/pdf/Codes/code\\_ethics2013\\_eng.pdf](http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/code_ethics2013_eng.pdf).
- Tarptautinės Muziejų Tarybos Statutas, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-01-15], <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>.

## CONTEMPORARY MUSEUM AND ITS COMMUNITIES

*Daiva Citvarienė*

KEYWORDS: new museology, source communities, interpretive communities, post-museum, contact zone, open museum.

### SUMMARY

Unlike a number of decades ago, in the contemporary world museums are assessed not on the variety of their collections or the amount of received financing or their up-to-date equipment, but on their importance and the value provided to society. The aim of this article is to discuss the major changes in the museum sector over the last decades, which changed the role of the museum and its relation to society, to analyse the reasons for this transformation and to present the newest concepts of contemporary museum, the established models of cooperation of the Western museums and the example of cooperation between Lithuanian museum and the community.

Despite strong critical voices, doubting the capacity of the museums to adapt quickly to the changing needs of society and the scepticism about the possibilities of museum cooperation with the different groups of society (considering that the involvement of the society becomes crucial for the survival of the museum, the fiscal health of the museum depends on it, etc.), a larger part of museum studies researchers admit the need to change the power balance between the museum and society. A nearly unanimous agreement has been reached that this institution can no longer stay an enclosed, elite and non-social structure, since the museum unavoidably participates in dynamics of (in)equality and power relations, constructing and transmitting dominant social narratives. Thus it remains to answer the question of what political role the museums could undertake to support equal possibilities and pluralistic values.

In the theory and practice models of contemporary museum, the museum is defined as an active catalyst of social development processes of the society and especially communities, as a creative, friendly, and enabling space stimulating the community's interest and pride in its

history, able to unite and strengthen the confidence of various social groups, solve problems of isolation, create sustainable and cohesive communities. These priorities, solving the problems of community development, were stimulated by the new museology movement and "the New Right" politics in Great Britain and the United States of America, when the keywords of social politics, such as regeneration, sustainable community, social involvement, neighbourhood regeneration, etc. were transferred to the museum sector. Simultaneously World museum organisations (ICOM, The American Alliance of Museums and others) started stressing the social role of museums and the need to serve public interest. The joining of the museum and communities is comprehended as the growing need for democracy and the community itself – as the main tool for solving the social problems of the community. These paradigmatic shifts in the museum discourse initiated a rethink of the concept and aims of the museum and to create new future models. Thus, the concept started forming – the museum as a discursive, dynamic, interactive space, encouraging dialogue and participation where cultural power is handed back to the community.

The discussed case study is the exhibition *Kaunas Jewish community in the history sources* at the Kaunas city museum. The research of the exhibition, organised by Kaunas city museum, Kaunas district archive and Jewish religious community, indicated that the representation of the minority community identity is still controlled by the memory institutions, and new models of cooperation between memory institutions and communities are successful only when mutual trust has been created and when the community itself is allowed to have input into the common project. To provide the opportunity for source communities to participate in the process of constructing their cultural identity and thus form a polysemic voice of an exhibition, contemporary Lithuanian museums should abandon the consultation model, which only consolidates museum's disjunction from the community and patronises museum's position. The implementers of cooperation projects should consider the long-term cooperation perspectives and invest in the creation of positive relations, granting the communities the decision rights in all exhibition preparation aspects – forming the idea, selecting the display items, creating the design, architecture, educational programmes of the exhibition, preparing labels and press releases, etc. – areas where the input could be immensely valuable.